

ناهید بنی اقبال

عضو هیات علمی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

بررسی وضعیت کتابخانه های دانشکده های دانشگاه تهران

مقدمه

افزایش روز افزون اطلاعات و خاص شدن تخصص های مختلف در رشته های علمی از مهمترین عواملی هستند که مجموعه سازی و سازماندهی اطلاعات و ارائه خدمات کتابخانه ها را با مسائل فراوانی مواجه کرده اند. از جمله راه حل هایی که تصور می رود در حل این مشکلات تاحدودی مؤثر باشد و به پیشبرد اهداف کتابخانه های دانشگاهی کمک

کند همکاری بین کتابخانه هاست. این همکاری می تواند علاوه بر مشارکت در مجموعه سازی و خدمات شامل همکاری های بین کتابخانه هاست. این همکاری می تواند علاوه بر مشارکت در مجموعه سازی و خدمات شامل همکاری های مدیران، کارکنان متخصص، هیتهای علمی دانشکده ها و دانشجویان و محققان باشد. برای انجام چنین مشارکتهایی نیاز به بررسی های فراوانی است

که اولین بررسی در این همکاری آگاهی از وضع موجود کتابخانه هاست. در این بررسی وضع موجود کتابخانه های دانشگاه تهران مورد مطالعه قرار گرفته است. کتابخانه های دانشگاه علوم پزشکی تهران به سبب جدایی این دو دانشگاه از یکدیگر در شمار این بررسی قرار نگرفته است.

روش و ابزار تحقیق

برای انجام این تحقیق پرسشنامه‌ای تنظیم و در تیرماه ۱۳۷۲ برای کتابخانه های دانشکده ها و سازمانهای تابعه دانشگاه تهران که هم اکنون ۲۲ کتابخانه است ارسال شد. تنها به تعداد معدودی از این کتابخانه ها که در مسافتهای دوری از پردیس اصلی دانشگاه قرار دارند پرسشنامه از طریق پست ارسال گردید که متأسفانه از هیچ کدام از این تعداد، از قبیل کتابخانه مرکز آموزش مامازن، مؤسسه باستانشناسی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی و غیره ... جوابی دریافت نشد. کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران به سبب تفاوت ماهوی که نسبت به کتابخانه های دانشکده ها دارد در این تحقیق منظور نشده است. پرسشنامه کتابخانه هایی که نزدیکتر بودند توسط همکاران دلسوز مرکز اسناد کتابخانه مرکزی ارسال و حتی در اغلب کتابخانه ها پرسشنامه ها با حضور همکاران و مراجعه مستقیم آنها به کتابداران کتابخانه ها تکمیل و عودت داده شد.

از مجموع پرسشنامه های ارسال شده به کتابخانه های دانشکده های دانشگاه تهران و مؤسسات تابعه ۱۵ کتابخانه به همه سؤالات پرسشنامه پاسخ نداده اند که بعضاً با تماسهای تلفنی بعدی تکمیل شد، ولی بعضی از سؤالات همچنان بی جواب مانده است.

با توجه به موارد فوق یافته هایی که از این پرسشنامه ها دریافت شده اگر چه چهره کامل وضع موجود این

کتابخانه ها را ترسیم کند، این واقعیت را بیان می دارد که در اکثر کتابخانه های این دانشگاه مدیران و مسئولان کتابخانه ها که پرسشنامه خطاب به آنها است نه تنها خود را موظف به این پاسخگویی نمی دانند بلکه از قبول این زحمت که پاسخگویی هر قسمت از پرسشنامه را به بخشی از کتابخانه که توانایی پاسخگویی را دارد واگذار، نمایند نیز خود داری نموده اند.

تحلیل داده ها

در خصوص ترکیب و حجم مجموعه، انواع خدمات ارائه شده، سازمان و تشکیلات، تعداد و سطح تحصیل و تخصص کارکنان، کاربرد کامپیوتر در بخشهای مختلف و امور فنی از دریافت تا سازماندهی بوده است.

بخش اول: مجموعه

نخستین بخش پرسشنامه ها که شامل سؤالاتی درباره کتابهای چاپی فارسی و لاتین، نشریات ادواری فارسی و زبانهای دیگر، پایان نامه ها، اسناد تاریخی و مدارک علمی، موارد دیداری و شنیداری و میکروفرمهاست یافته های ذیل را ارائه می کند. به طور کلی مجموعه های این کتابخانه ها در اولین نگاه شرایط ناهمگنی را نشان می دهند که بررسی علل آن و چگونگی تناسب آن با جامعه استفاده کننده آن خود تحقیقی دیگر می طلبد. اما از این ۱۵ کتابخانه تنها مجموعه فارسی یک کتابخانه کمتر از هزار عنوان است و بالاترین رقمهای مجموعه فارسی را کتابخانه دانشکده حقوق با حدود ۴۵ هزار عنوان و کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی با حدود چهل هزار عنوان تشکیل می دهد. مجموعه کتب لاتین این دو کتابخانه نیز به ترتیب ۸۴ هزار عنوان و ۴۰ هزار عنوان بالاترین رقم مجموعه هاست. بیشترین تعداد کتابخانه مجموعه فارسی آنها بین پنج تا پانزده هزار و مجموعه لاتین

جدول ۱. مجموعه کتابهای فارسی در کتابخانه های دانشگاه تهران

حجم مجموعه	کمتر از هزار عنوان	۱-۵ هزار عنوان	۵-۱۰ هزار عنوان	۱۰-۱۵ هزار عنوان	۱۵-۲۰ هزار عنوان	۲۰-۲۵ هزار عنوان	بیش از ۲۵ هزار عنوان
تعداد کتابخانه	۱	۲	۴	۴	۱	۱	۲

جدول ۲. مجموعه کتابهای لاتین در کتابخانه های دانشگاه تهران

حجم مجموعه	۵-۱ هزار عنوان	۱۰-۵ هزار عنوان	۱۵-۱۰ هزار عنوان	۲۰-۱۵ هزار عنوان	۲۵-۲۰ هزار عنوان	بیش از ۲۵ هزار عنوان
تعداد کتابخانه ها	۲	۱	۷	۱	۲	۲

جدول ۳. مجموعه نشریات ادواری فارسی کتابخانه ها

حجم مجموعه نشریات ادواری فارسی	۵۰-۱ عنوان	۱۰۰-۵۰ عنوان	۱۵۰-۱۰۰ عنوان	بیش از ۱۵۰ عنوان
تعداد کتابخانه ها	۷	۵	۱	۲

جدول ۴. مجموعه نشریات ادواری لاتین کتابخانه ها

حجم مجموعه نشریات ادواری لاتین	۵۰-۱ عنوان	۱۰۰-۵۰ عنوان	۱۵۰-۱۰۰ عنوان	۲۰۰-۱۵۰ عنوان	۲۵۰-۲۰۰ عنوان	بیش از ۲۵۰
تعداد کتابخانه ها	۱	۳	۳	۳	۱	۴

ادبیات نیز علاوه بر ۲۷۶ عنوان نشریه ادواری لاتین ، مجموعه ۳۶ عنوان نشریه ادواری عربی زبان را فراهم آورده است . جدولهای ۳ و ۴ مجموعه نشریات ادواری فارسی و انگلیسی کتابخانه های دانشگاه تهران را نشان می دهد . مجموعه نشریات ادواری این کتابخانه ها در دسته هایی با اختلاف ۵۰ عنوان نشریه مشخص شده است . مجموعه نشریات لاتین این کتابخانه تفاوت بیشتری داشته و مجموعه ۹ کتابخانه بین ۵۰ تا ۲۰۰ عنوان متغیر است ، در حالیکه مجموعه نشریات ادواری فارسی ۷ کتابخانه در یک گروه ۱ تا ۵۰ عنوان قرار می گیرند .

یکی از اجزای مجموعه ها که در گذشته مورد توجه چندانی در اکثر کتابخانه های دانشکده ها نبوده پایان نامه های فارغ

آنها بین ده تا پانزده هزار عنوان است . در همه کتابخانه ها به استثنای کتابخانه های دانشکده علوم تربیتی و علوم اجتماعی تعداد کتابهای لاتین بیشتر از تعداد کتابهای فارسی است . جدولهای ۱ و ۲ تعداد کتابخانه ها و حجم مجموعه های آنها را از کتب فارسی و لاتین مشخص می سازد .

مجموعه نشریات ادواری این کتابخانه ها نیز همان ناهمگنی ظاهری مجموعه کتابهای این کتابخانه ها را داراست . بالاترین رقمهای نشریات ادواری فارسی متعلق به دانشکده علوم اجتماعی با ۳۰۰ عنوان و دانشکده حقوق با ۲۸۹ عنوان است . ولی در مجموعه عنوانهای لاتین رقمهای بالایی چهارصد وجود دارد . یعنی در دانشکده های علوم ۶۸۷ عنوان ، حقوق ۵۴۸ عنوان و فنی ۴۱۰ عنوان است . دانشکده

جدول ۵. مجموعه پایان نامه ها در کتابخانه ها

مجموعه پایان نامه های فارسی	۱۰۰-۱	۲۰۰-۱۰۰	۱۰۰۰-۲۰۰	بیش از هزار عنوان
تعداد کتابخانه ها	۲	۲	۳	۸

التحصیلان است. در سالهای اخیر به اهمیت تحقیقات دانشجویان برای ارائه پایان نامه تحصیلی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری پی برده شده و اکثر دانشکده ها در گرد آوری این جزء از مجموعه خود کوشا هستند. یافته ها نشان می دهد که دانشکده اقتصاد با ۴۰۰۰ عنوان، دانشکده هنرهای زیبا با حدود ۲۹۰۰ عنوان، علوم اجتماعی با ۲۵۰۰ عنوان، دانشکده دامپزشکی با ۲۱۶۰ عنوان، دانشکده علوم با حدود ۱۹۰۰ و دانشکده های ادبیات و کشاورزی ۱۲۰۰ عنوان بالاترین رقمهای مجموعه پایان نامه ها را گرد آوری کرده اند.

لازم به یاد آوری است که در ۶ کتابخانه از کتابخانه های فوق تعداد ده یا کمتر از ده عنوان و در یک کتابخانه ۲۶ عنوان و در کتابخانه های دانشکده های حقوق و ادبیات به ترتیب ۳۸۹ و ۲۵۰ عنوان پایان نامه فارغ التحصیلان به زبانهای لاتین و عربی نیز وجود دارد. جدول ۵ مجموعه پایان نامه های فارغ التحصیلی کتابخانه ها را که به زبان فارسی تهیه شده اند نشان می دهد.

در هیچ یک از این کتابخانه ها مجموعه اسناد تاریخی و مدارک علمی وجود ندارد. تنها در کتابخانه دانشکده هنرهای زیبا خبر راه اندازی مرکز اسناد گزارش شده است. اما این مجموعه آمار مشخصی ندارد.

مواد دیداری شنیداری نیز در هیچ کتابخانه وجود ندارد در حالیکه انتظار می رود در تعدادی از این کتابخانه ها از قبیل دانشکده هنرهای زیبا مجموعه ای از نوارهای موسیقی و دانشکده ادبیات که سالها آموزش زبانهای خارجی را عهده دار بوده مجموعه هایی از نوارهای ضبط صوت آموزشی زبانها وجود داشته باشد.

یا در مؤسسه تحقیقاتی بیوفیزیک بیوشیمی دانشکده علوم اسلایدها و فیلمهای آموزشی گرد آوری شده باشد. مگر اینکه

تصور کنیم که چنین منابع اطلاعاتی در اکثر دانشکده ها وجود دارد که اما جزء مجموعه کتابخانه ها محسوب نمی شود و با اصولاً در آزمایشگاههای خاص خود نگهداری و از آنها خدمات خاص اطلاعاتی ارائه می گردد. مجموعه میکروفرمهای این کتابخانه ها منحصر به میکرو فیشهای Nuc در کتابخانه دانشکده اقتصاد است که البته مشخص نشده متعلق به چه سالهایی است و نیز میکرو فیلم مجله Mining MAG که برای سالهای ۸۲ تا ۸۶ در کتابخانه دانشکده فنی موجود است.

بخش دوم: خدمات

اگر چه این بخش از پرسشنامه با عنوان خدمات مشخص شده اما خود، دارای بخشهای فرعی دیگری است که در ارتباط مستقیم با خدمات است و آن ترکیب جامعه کتابخانه، بررسی تعداد مراجع کنندگان، ساعات تراکم و بالاخره انواع خدماتی است که به این مراجعه کنندگان ارائه می شود.

در پنج کتابخانه از کتابخانه های این دانشگاه هیچگونه محدودیت خدماتی به گروه خاصی از مراجع کنندگان وجود ندارد و در یک کتابخانه این محدودیت نسبی است. در بقیه کتابخانه ها ارائه خدمات شامل چهار گروه: استاد، دانشجو، محقق، کارمند و یا تعداد مثلاً فقط استاد و یا فقط استاد و دانشجو است.

تنها در دو کتابخانه یا کارمندان علاقه به استفاده از کتابخانه نداشته اند یا لزومی برای این استفاده نبوده و یا به پرسشنامه به دقت پاسخ داده نشده تا استفاده کارمندان را از کتابخانه را تأیید نماید.

انواع خدمات ارائه شده به این گروههای مراجعه کننده عمدتاً شامل کتاب و خدمات مرجع است. علاوه بر این خدمات تنها در سه کتابخانه دانشکده های اقتصاد، کشاورزی، علوم اداری

جدول ۶. تعداد مراجعه کنندگان در روز

تعداد مراجعه کنندگان	۵۰-۲۰ نفر	۱۰۰-۵۰ نفر	۱۵۰-۱۰۰ نفر	۲۰۰-۱۵۰ نفر	بیش از ۲۰۰ نفر
تعداد کتابخانه ها	۲	۴	۲	۴	۳

جدول ۷. تعداد مراجعه کنندگان در ماه

تعداد مراجعه کنندگان	کمتر از هزار نفر	۱۵۰۰-۱۰۰۰ نفر	۲۰۰۰-۱۵۰۰ نفر	۲۵۰۰-۲۰۰۰ نفر	بیش از ۳۰۰۰ نفر
تعداد کتابخانه ها	۳	۲	۱	۲	۴

جدول ۸. ساعات تراکم مراجعه کنندگان در روز

ساعات مراجعه	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶
تعداد کتابخانه	۴	۹	۱۵	۱۲	۳	۵	۵	۵	۳

۴۵۰۰ و ۴۰۰ نفر در ماه گزارش شده که با توجه به مجموعه های به ترتیب ۳۳ هزار و ۲۲ هزاری در مقایسه با دانشکده حقوق که مجموعه ۱۲۹ هزاری در اختیار دارد و پاسخگوی تعداد ۲۸۸۰ مراجعه کننده است بیشتر است. متوسط مراجعه روزانه به اکثر این کتابخانه ها بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ نفر است (جدول ۶ و ۷)

تراکم مراجعه کنندگان به این کتابخانه ها اکثراً در صبح ها و تا ساعت دوازده گزارش شده است و بعد از ظهرها تراکم کمتری وجود دارد. جدول شماره ۸ ساعات تراکم مراجعه کنندگان این کتابخانه ها را نشان می دهد و بر اساس آنچه گزارش شده بین ساعت های ۱۰ تا ۱۲ بیشترین تعداد به کتابخانه ها رجوع می کنند.

بخش سوم: سازمان و تشکیلات

با وجود اهمیت امر مجموعه سازی و سازماندهی در هر کتابخانه و به خصوص کتابخانه های دانشگاهی و دانشکده ای تنها چهار کتابخانه وجود بخش سفارش - و نه انتخاب و سفارش - را گزارش کرده اند و فقط دو کتابخانه از وجود خط مشی مجموعه سازی آن هم نه به صورت مدون گزارش می دهند. در خالیکه "تا زمانی که سیاست مشخصی برای نوع مجموعه درصد گرایشهای موضوعی، نوع مواد اطلاعاتی، و نظایر آن وجود نداشته باشد، برنامه ریزی و

و مدیریت بازرگانی ارائه خدمات کتابشناسی و در کتابخانه دانشکده مرکز تحقیقات بیوشیمی، بیوفیزیک خدمات چکیده ارائه می شود.

تعداد مراجعه کنندگان به این کتابخانه ها با حجم مجموعه آنها ارتباط مستقیمی ندارد. کتابخانه دانشکده ادبیات با ۸۰ هزار عنوان کتاب تعداد ۱۲۰۰ الی ۱۵۰۰ نفر مراجعه کننده در ماه گزارش داده است، در حالیکه دانشکده های علوم و علوم تربیتی با مجموعه های حدوداً ۳۲ هزاری خود به ترتیب پاسخگوی تعداد دوازده هزار و چهار هزار و هشتصد مراجعه کننده در ماه هستند. این ارقام مبین این مطلب است که دانشجویان دانشکده های ادبیات و علوم انسانی به متون بیشتری نیازمند هستند تا دانشجویان دانشکده های علوم و مثلاً رشته تحصیلی ریاضی که به متون کمتری نیازمند هستند. (۱)

آمار پاسخگویی مراجعه کنندگان در کتابخانه دانشکده های علوم اجتماعی و علوم اداری و مدیریت بازرگانی نیز به ترتیب

جدول ۹. بخشهای مختلف در کتابخانه ها

نام بخشها	انتخاب و سفارش	مراجعات امانت و مخازن	مرجع	خدمات فنی	نشریات ادواری	پایان نامه ها	اسناد	ماشین نویسی	کامپیوتر	میکروفرمها
تعداد کتابخانه ها	۴	۱۵	۱۰	۱۱	۱۴	۳	۱	۲	۱	۱

جدول ۱۰. تعداد بخشهای هر کتابخانه

تعداد بخشها در یک کتابخانه	۲	۳	۴	۵	۸
تعداد کتابخانه ها	۱	۳	۴	۵	۱

پیش بینی بودجه فضا ، امکان گسترش ، و نوع تجهیزات ناممکن است " (۲)

در کلیه این کتابخانه ها بر اساس پاسخگویی به این پرسش که در صورت عدم وجود خط مشی مجموعه سازی چه فرد یا افرادی و با چه مکانیسمی منابع اطلاعاتی کتابخانه را تهیه می کنند مشخص می شود که نه تنها خط مشی انتخاب وجود ندارد ، بلکه در اکثر این کتابخانه ها فرد یا افراد مسئول انتخاب و یا روشی که مشخص کند که حد اقل در صورت اطلاع از نیاز مراجعه کننده چه فرایندی برای سفارش ، تهیه و دریافت آن انجام می گیرد نیز وجود ندارد . بخش مربوط به خدمات امانت و مطالعه از بخشهایی است که در کلیه کتابخانه ها از وجود آن با نامهای ، امانت ، مخزن یا مخزنها ، سالن یا تالار قرائت و مراجعات و گاهی هم مخزن و هم تالار قرائت یاد شده است و این نشان می دهد که در همه این کتابخانه دسترسی مراجعه کنندگان به کتابها برای مطالعه در محل و به صورت امانت امکان پذیر است .

در ده کتابخانه بخش مرجع به صورت بخش مجزا از دیگر بخشهای کتابخانه ارائه خدمت می کند و در پنج کتابخانه دیگر مشخص نشده که آیا از منابع مرجع در این کتابخانه ها چگونه استفاده می شود و در صورتیکه این منابع در قسمت جدایی از کتابخانه قرار نگرفته اند به چه طرقی از آنها استفاده

می شود.

در این کتابخانه ها ، به استثنای یک کتابخانه ، وجود بخشی مجزا به نام نشریات و یا مجلات گزارش شده است و این مشخص می کند که در این کتابخانه ها نشریات ادواری جایگاه عمده ای را به خود اختصاص داده است .

یازده کتابخانه بخش خدمات فنی دارند و به امور سازماندهی منابع خود می پردازند ولی در چهار کتابخانه گزارشی از خدمات فنی داده نشده که در پرسش شفاهی مشخص گردیده است که این کتابخانه ها ، که اکثراً به مؤسسات تحقیقاتی و یا گروههای دانشکده ها اختصاص دارند از خدمات فنی کتابخانه های مادر یا کتابخانه های مرکزی دانشگاه تهران استفاده می کنند . لازم به تذکر است که کتابخانه مرکزی در حد یک سهمیه مشخص شده برای اکثریت کتابخانه های دانشکده ها و مؤسسات تابع که خود امکانات فهرستنویسی هم دارند ، خدمات فهرستنویسی انجام می دهد .

وجود بخشهای دیگر در بعضی از کتابخانه ها از قبیل میکروفرمها ، پایان نامه ها ، اسناد ، ماشین نویسی ، کامپیوتر و حتی گاهی آماده سازی جدا از بخش خدمات فنی گزارش شده است . جدول شماره ۹ وجود بخشهای مختلف را در کتابخانه ها نشان می دهد که چهار بخشی از اکثریت بالایی برخوردارند .

با توجه به جدول شماره ۱۰ که پراکندگی بخشها را در کتابخانه ها نشان می دهد مشخص می شود که تعداد پنج بخش در کتابخانه پذیرفته ترین مشکل تشکیلات در این کتابخانه هاست .

بخش چهارم: کارکنان

این بخش خود به چند بخش فرعی تقسیم می شود که به

جدول ۱۱. تخصص و سطوح تحصیلی مدیران و معاونان کتابخانه ها

سمت	تخصص کتابداری			تخصص موضوعی			سایر
	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	لیسانس
رئیس	۱	۱	۵	۱	-	۲	۴
معاون	۱	۲	۲	۱	۲	-	-

جدول ۱۲. تعداد کارکنان متخصص و غیر متخصص کتابخانه ها

متخصص				غیر متخصص		
فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	زیر دیپلم	دیپلم	فوق دیپلم	لیسانس
۱۷	۱۱	۶	۵۰	۴۸	۵	۱۴
جمع	۳۴		۱۱۷ جمع کل ۱۵۱			

ترتیب در خصوص تخصیص مدیر کتابخانه و سطح تحصیلات او و نیز تخصص معاون کتابخانه و سطح تحصیلات او، تعداد کارکنان متخصص و سطوح تحصیلی آنها، آموزشهایی که در هر کتابخانه انجام شده و یا امکان انجام آن فراهم آمده و بالاخره استفاده آن کتابخانه از سهمیه پذیرفته شدگان آزمون سراسری دانشگاهها در گروه کتابداری این دانشگاه پرسش شده است.

از بررسی نتایج به دست آمده چنین مشخص می شود که تنها در حدود نیمی از این کتابخانه ها مدیر دارای تخصص کتابداری است و در بقیه کتابخانه ها متخصصان موضوعی رشته های تحصیلی آن دانشکده ها این سمت را بر عهده دارند و تنها در یک کتابخانه مدیر نه تخصص کتابداری و نه تخصص موضوعی دارد که تنها به علت گذراندن دوره کوتاه مدت کتابداری به این سمت برگزیده شده است. از مدیران متخصص ۵ نفر فوق لیسانس، یک نفر لیسانس و یک نفر فوق دیپلم است. یک نفر از مدیران متخصص علاوه بر فوق لیسانس کتابداری در یکی از رشته های تحصیلی آن دانشکده دکتری تخصصی دارد. تعداد معاونهای متخصص در

کتابخانه ها فقط پنج نفر است که از این تعداد دو نفر فوق لیسانس، دو نفر لیسانس و یک نفر فوق دیپلم است. جدول شماره ۱۱ تخصص و سطوح تحصیلی مدیران و معاونان کتابخانه ها را نشان می دهد.

اما کارکنان این کتابخانه ها از نظر تخصص کتابداری وضع بدتری دارند. در دانشگاهی که قدیمی ترین گروه آموزش کتابداری در ایران و در سطوح فوق دیپلم، کارشناسی پیوسته و ناپیوسته و کارشناسی ارشد فارغ التحصیل دارد از کل مجموعه ۱۵۱ نفر کارمندان این کتابخانه ها فقط ۳۴ متخصص کتابداری می باشند. بیشترین کارمندان متخصص کتابداری در کتابخانه های دانشکده علوم با ۱۲ نفر از ۲۲ نفر و فنی، حقوق و مؤسسه روانشناسی به ترتیب با ۴ نفر از ۱۲ نفر، ۴ نفر از ۱۸ نفر و ۴ نفر از ۵ نفر هستند.

(جدول شماره ۱۲ نسبت کارمندان متخصص و غیر متخصص را مشخص می کند.)

تعداد معدودی از کارمندان ده کتابخانه تا کنون در دوره های کوتاه مدت کتابداری و اندکی از کارمندان دو کتابخانه در دوره های کارآموزی شرکت کرده اند. اما هیچ گونه آموزشی

جدول ۱۳: بخش دریافت منابع کتابخانه ها

بخش مسئول دریافت	مدیر کتابخانه	بخش سفارش	بخش نشریات ادواری	بخش خدمات فنی	بخشهای مختلف
تعداد کتابخانه ها که به یک روش عمل می کنند	۴	۴	۳	۳	۱

جدول ۱۴. مسئولیت دریافت منابع کتابخانه ها

مسئول دریافت	وجود فرد مشخص	عدم وجود فرد مشخص	دریافت بوسیله افراد مختلف	افراد غیر متخصص					افراد متخصص
				دیپلم	فوق دیپلم	فوق لیسانس	دکتر	فوق دیپلم	لیسانس
تعداد کتابخانه	۱۰	۳	۲	۳	۲	۲	۱	۲	۱
								فوق لیسانس	فوق لیسانس

رسمی در هیچ یک از این کتابخانه ها یا در کتابخانه مرکزی یا گروه کتابداری گزارش نشده است. اشاره نا مشخصی به دوره کوتاه مدت آموزشی، که در دهه ۶۰ برگزار گردیده و مشخص نیست توسط چه گروهی و در کجا انجام گرفته، شده است. در پرسش از برخورداری از سهمیه پذیرفته شدگان آزمون سراسری دانشگاهها در گروه کتابداری دانشگاه تهران، چهار کتابخانه گزارش برخورداری از این سهمیه را داده اند، چهار کتابخانه اظهار عدم آگاهی از چنین امکانی نموده اند و یک کتابخانه هم بی توجهی مسئولان دانشکده را عامل عدم استفاده از این امکان می داند.

بخش پنجم: خدمات فنی

در این قسمت از پرسشنامه از اولین گام ورود منابع در کتابخانه که از دریافت تا سازماندهی مواد، آماده سازی آنها، تعداد و فواصل لازم برای انجام امور و بازیابی پرسش هایی شده است و نتایج حاصله از پاسخها نشان می دهد که دانشگاهی که در گروه کتابداری آن حتی در دوره فوق دیپلم و

کارشناسی چند واحد درسی انتخاب و سفارش مواد کتابخانه تدریس می شود، تنها در دو کتابخانه آن کمیته انتخاب کتاب وجود دارد که آن هم جلسات منظمی ندارند و تصادفی و بنا به پیشنهاد کتابداران از فهرست ناشرانی که در اختیارشان قرار می گیرد کتاب سفارش می دهند، به طور کلی چنین نتیجه گیری می شود که کتابخانه های دانشگاه تهران حداقل در پنج ساله اخیر سفارش بسیار محدودی از خارج داشته اند و بیشتر خرید آنها از کتابهای عرضه شده در نمایشگاههای سالانه کتاب بوده است. دریافت چهار کتابخانه زیر نظر مدیر کتابخانه انجام می شود و در چهار کتابخانه بخش سفارش مسئول دریافت منابع است و در سه کتابخانه بخش نشریات ادواری این وظیفه را بر عهده دارد. در ۴ کتابخانه نیز بخش خدمات فنی عهده دار دریافت منابع کتابخانه گزارش شده است. جدول شماره ۱۳ مجراهای دریافت منابع را نشان می دهد.

در قسمت دیگری از این بخش، سوال شده است که آیا افراد کتابخانه فرد یا افراد مشخص مسئول دریافت هستند و آیا افراد

جدول ۱۵. زمان لازم برای انجام خدمات فنی در کتابخانه ها

زمان لازم برای سازماندهی	نشریه ادواری				کتاب			
	دو روز	یک هفته	دو هفته	یکماه	یک سال	دو ماه	۳ ماه	یکسال
کتابخانه ها	۱	۴	۵	۳	۳	۲	۵	۳
								متفاوت
								۲

جدول ۱۶. وضعیت کاربرد کامپیوتر در کتابخانه ها

وضعیت کاربرد کامپیوتر	استفاده عملی از وجود سخت کامپیوتر	وجود سخت افزار	مرحله امکان سنجی	مذاکره و بررسی نیاز	انجام هیچ گونه اقدامی	عدم احساس نیاز
تعداد کتابخانه ها	۳	۵	۸	۳	۳	۱

متفاوتی بر حسب نوع منبع ، مسئولیت دریافت دارند و اگر چنین فرد یا افرادی وجود دارد دارای چه تخصصی هستند . پاسخ به این سؤالات نشان می دهد که در ده کتابخانه فرد مشخصی مسئول دریافت است و تخصص این افراد در سه کتابخانه فوق لیسانس کتابداری و در سه کتابخانه فوق لیسانس یا دکتری موضوعی رشته های تحصیلی آن دانشکده است . جدول شماره ۱۴ بیان کننده وجود افراد مسئول دریافت منابع کتابخانه و سطح تخصص آنهاست . که تنها در حدود کمتر از نیمی از کتابخانه ها بوسیله متخصصان کتابداری انجام می شود در حالیکه امور اجرایی دریافت اعم از ثبت به موقع اطلاعات لازم در خصوص منابع دریافتی و پی گیری سفارشهای لازم دریافت نشده بخصوص نشریات ادواری از جمله اموری است که نیاز به دانش تخصصی و دقتهای حرفه ای دارد .

بررسی تعداد عنوانهای دریافت شده توسط بخشهای مختلف این کتابخانه یا در ماه نشان می دهد که تراکم امور فنی طیف وسیعی را شامل می شود و حجم کارها در کتابخانه ها شبیه نیست و علت آن هم تنوع تعداد منابع دریافتی این کتابخانه ها در ماه است . اما فاصله دریافت منابع تا سازماندهی و زمان آمادگی منابع را برای بازیابی می توان تا

حدودی در جدول ۱۴ نشان داد.

اما با توجه به جدول شماره ۱۵ معلوم می شود که متوسط زمان لازم از دریافت تا ارائه منابع برای بازایی و استفاده از آنها برای نشریات ادواری دو هفته و برای کتابها سه ماه است. اما ذکر مدت یک سال یا بیشتر، آن هم در سه کتابخانه دانشگاهی بدین معنی است که کتابی که استادی برای استفاده درس یک ترم خود سفارش می دهد حداقل باید دو سال قبل باشد و اگر استادی علاقه مند به استفاده از جدیدترین متن منتشر شده در یک موضوع در کلاس درس باشد برای چنین کتابخانه ای قاعدتاً می بایست چند سال قبل از انتشار آن آگاهی داشته باشد.

بخش ششم: کاربرد کامپیوتر

بررسی پاسخهای اولین سؤال این بخش از پرسشنامه نشان می دهد که تنها در سه کتابخانه از کامپیوتر به صورت عملی استفاده می شود و در دو کتابخانه نیز مقدمات پیشرفته تری صورت گرفته است. برای آگاهی از علت عدم کاربرد کامپیوتر در این کتابخانه ها و وجود تصمیم به کارگیری این ابزار و تعیین موقعیت

کتابخانه ها از نظر اقدامات انجام شده برای به کارگیری در قسمت اول این بخش پرسشهایی شده که جمع بندی پاسخهای آن نشان می دهد که در شش کتابخانه مستقیماً نبودن بودجه را علت عدم استفاده از کامپیوتر می دانند و در

دو کتابخانه به کمبود امکانات اشاره می شود. میتوان فرض کرد که اولین شرط به کارگیری این ابزار بودجه و سپس امکاناتی از قبیل متخصص و جا و نظایر آن خواهد بود. در یک کتابخانه دلیل عدم استفاده از کامپیوتر نیاز به آموزش استفاده کنندگان ذکر شده و یک کتابخانه نیز علت را عدم احساس نیاز به وجود آن ذکر کرده است. اما ۹ کتابخانه گزارش از وجود چنین تصمیمی را می دهند که در سه کتابخانه هیچ اقدامی هنوز انجام نگرفته اما کتابخانه در مرحله مذاکرات در خصوص نیاز و بررسی استفاده از کامپیوتر هستند. در سه کتابخانه نیز سخت افزار تهیه شده و در دو کتابخانه علت عدم استفاده از آن را نبودن نرم افزار مناسب ذکر کرده اند و یک کتابخانه نیز منتظر برگزاری دوره آموزش کارکنان است. جدول شماره ۱۶ چگونگی برخورد با کامپیوتر را نشان می دهد.

قسمت دوم این بخش تنها توسط آن گروه از کتابخانه ها پاسخ داده شده که عملاً از کامپیوتر در کارهای کتابخانه استفاده می کنند. همان طور که قبلاً هم ذکر شد دو کتابخانه نرم افزار هم تهیه کرده اند و حتی در یک کتابخانه امور سفارش و نشریات را تا حدودی به کامپیوتر سپرده اند. بنابراین به بعضی از سؤالات این قسمت امکان پاسخگویی داشته اند و در سه کتابخانه دیگر که عملاً با کامپیوتر کار می کنند امکان پاسخگویی به اکثر سؤالات وجود داشته است. سخت افزار سه کتابخانه مدلهای کامپیوتری IBM که در سه کتابخانه (Ast_ 286 و در یک کتابخانه) و PS2 در یک کتابخانه Apple lc است که برای کتابخانه اخیر هنوز نرم افزاری تهیه نشده است. ولی در سه کتابخانه نرم افزار شناخته شده ای گزارش نشده است. تنها نرم افزار شناخته شده در یک کتابخانه isis_cds طراحی شده توسط یونسکو است.

در پرسش از قدرت سازگاری نرم افزارها، قابلیت انتقال و ویرایش اطلاعات هر سه کتابخانه پاسخ مثبت داده اند. در هر کدام از کتابخانه ها بخشهای مختلفی با کامپیوتر کار می کنند و تنها در دو کتابخانه خدمات فنی به کمک کامپیوتر انجام می گیرد و در دو کتابخانه برای ورود اطلاعات به کامپیوتر فرمهای استاندارد تهیه شده است. در بررسی قدمت به کارگیری کامپیوتر و مدت استفاده از آن در دو کتابخانه حدود دوماه و در یک کتابخانه تقریباً یک سال از شروع برنامه استفاده می گذرد. در پاسخگویی به مراحل اجرای

کامپیوتری کردن کتابخانه‌ها در چهار کتابخانه از پنج کتابخانه مراحل امکان‌سنجی انجام گرفته است. اما تنها دو کتابخانه اجرای مرحله برنامه ریزی را قبل از استفاده گزارش داده‌اند. جامعه استفاده‌کننده از این کامپیوترها متفاوت است. تنها در یک کتابخانه مراجعه‌کنندگان مستقل می‌توانند از کامپیوتر استفاده کنند و در یک کتابخانه مراجعه‌کنندگان به کمک کارکنان کتابخانه از کامپیوتر استفاده می‌کنند. در سومین کتابخانه کامپیوتر صرفاً در اختیار کارکنان است. اما در یک کتابخانه تنها گروهی که کاری با کامپیوتر ندارند کارکنان کتابخانه هستند و این همان کتابخانه‌ای است که مراجعه‌کننده مستقل از کامپیوتر استفاده می‌کند. در همه این کتابخانه‌ها کامپیوتر به کتابخانه تعلق دارد و در جای دیگری و برای کار دیگری از آن استفاده نمی‌شود و در همه آن کتابخانه‌ها کارکنان آموزش کوتاه مدت حداکثر ۴۰ ساعت، دیده‌اند.

تنها در یک کتابخانه از تعداد مراجعه‌کنندگان آمار تهیه می‌شود و در هیچ یک از کتابخانه‌ها پرسشنامه یا فرم خاصی که بتوان خدمات ارائه شده را ارزیابی کرد وجود ندارد و جان کلام همین جاست که چگونه در انجام برنامه‌ای که ساعتها وقت و نیروی متخصصین و هزینه کتابخانه‌ها را به خود اختصاص می‌دهد مرحله ارزشیابی اجرای این برنامه پیش‌بینی نشده و امکانی برای انجام آن به وجود نیامده است. بدیهی است تا در انجام کاری امکان ارزشیابی آن پیش‌بینی نشده باشد در قضاوت درباره کیفیت انجام آن شک و تردیدهایی وجود خواهد داشت.

نتایج و پیشنهادات

همانگونه که در مقدمه نیز ذکر شد به نظر می‌رسد که یکی از راه‌های حل‌های مشکلات متعدد کتابخانه‌ها بخصوص کتابخانه‌های دانشگاهی مشارکت در امور مختلف بخصوص مجموعه‌سازی، خدمات فنی و امانت بین کتابخانه‌هاست. با یک بررسی مختصر می‌توان محاسبه کرد که یک کتاب مرجع عمومی که در همه این کتابخانه‌ها وجود دارد چقدر وقت نیروی متخصص و هزینه را به خود اختصاص داده تا از نمایندگی انتشاراتی به قفسه‌های کتابخانه‌ها راه یافته و اطلاعات لازم درباره آن برای بازایی از طریق برگه‌دانه‌ها در

اختیار مراجعه‌کنندگان قرار گرفته است. یکی از راههای صرفه‌جویی در این وقت، نیرو و هزینه مصرف شده، مشارکت در این امور است. و بدیهی است که برای نیل به چنین هدفهایی نیاز به برنامه‌ریزیهای دقیقی است که از شرایط اولیه آن وجود اطلاعات است. اطلاع از وضع موجود این کتابخانه‌ها مشخص می‌کند که در چه شرایطی هستند و برای رسیدن به وضع مطلوب چه اقداماتی مفید فایده خواهد بود. اما جمع‌آوری اطلاعات با هر ابزار و به هر شکلی که باشد در شرایط موجود کار بسیار مشکل و نیاز به وقت کافی دارد و البته این مهم وقتی ممکن و آسان خواهد بود که همکاران ما در کتابخانه‌ها از ارزش جمع‌آوری این اطلاعات و صحت ارائه آمارهای لازم آگاهی یافته و به انجام سهلتر و صحیح‌تر گردآوری اطلاعات کمک کنند.

کتابخانه‌های دانشکده‌ها با وجود اینکه به مراجعه‌کنندگان متفاوتی از نظر تخصص موضوعی پاسخ می‌دهند، اما به علت تشابه بافت جامعه استفاده‌کننده و نیز شباهت خدماتی، سازماندهی و تشکیلاتی، کتابخانه‌ها توانایی بالقوه مشارکتهای زیادی را دارند که مسلماً انجام چنین مشارکتهایی احتیاج به اقدامات اولیه دارد. از مهمترین این اقدامات ارزیابی کتابخانه‌ها از نظر مجموعه، خدمات، کارکنان و چگونگی اداره کتابخانه‌هاست. تا چنین ارزیابی‌هایی انجام نگیرد امکان انجام هرگونه مشارکت و برنامه‌ریزی طرحهایی از قبیل ماشینین کردن کتابخانه‌ها را مشکل کرده و به بن‌بست منتهی خواهد ساخت.

یادداشتها:

۱. دبانی، محمد حسین. روشهای تحقیق در کتابداری. تهران مرکز نشر دانشگاهی، ص ۱۳۱.
۲. حری، عباس. "یادداشت". پیام کتابخانه. سال سوم، شماره اول، بهار ۱۳۷۲، ص ۴.